

h o z z á s z ó l á s a

A népművelőképzéshez kapcsolódóan kissé kívülállóan kapcsolódunk a témához. Talán ebből is adódik, hogy más szemmel nézzük, illetve látjuk a börtönt, mint a szakemberek, akik nap mint nap bírkóznak a problémákkal.

A közgondolkodásra figyelve, tapasztalatunk az, hogy a bűnözéssel kapcsolatba kerülő szakemberek munkáját illetően viszonylag sok az előítéletes vélemény. Ezek a vélemények elsősorban a bűnüldöző szervek munkájának negatív minősítését tartalmazzák. Az utca embere megítélésében azokra a szociológiai tényekre alapoz, amelyek azt bizonyítják, hogy nő a bűnözés számaránya, s a visszaesők sem lesznek kevesebben.

A népművelőképzésben törekvéseink egyáltalán nem azt célozzák, hogy a bűnözés problémájának kezelésére alkalmas szakembereket neveljünk. Azt szeretnénk, ha az iskolán kívüli folyamatok szervezői és összerendezőiként hallgatóink egy része "segítő kapcsolatra" éretten, de legalább fogékonyan kerüljön ki a képzésből.

1989. szeptemberében a harmadik évet kezdjük a nyíregyházi büntetésvégrehajtási intézettel közös célok érdekében /1987-ben két féléves tevékenységünk az Eötvös József Alapítvány támogatásával folyt/.

Együttes munkánk kezdetén az intézeti szabadfoglalkozások idejének kitöltésére szövetkeztünk, ami elsősorban módszertani gyakorlatot jelentett a népművelő-jelölteknek.

Az első félév után azonban tematikus csoportban kezdtünk gondolkodni kétféle összetételű elítélt-gárdára alapozva.

A kétféle elítélt-csoportban az volt a közös, hogy valamennyien önként jelentkezők, valamennyien férfiak, nyolc általánost elvégzettek voltak.

Abban különböztek egymástól, hogy az egyik társaságnak 1-1,5 éve volt a szabadulásig, a má-

sik pedig 6-8 hónapon belül szabadult.

Az első esetben a félév szervezését konkrét témák köré csoportosítottuk /szerelem, család, mindennapi konfliktusok, féltékenység stb./, a témák feldolgozása során kommunikációs készségfejlesztésre, probléma- és konfliktuskezelésre összpontosítottunk, s minden egységhez kapcsolódott /kapcsolódik/ ismeretkör bővítési elem is.

A második csoportnál /a korábban szabadultaknál/ az arányok változnak, s a témák bővülnek /munkalehetőségek, lakáslehetőségek/. Ismeretnyújtásra, helyzettudatosításra törekszünk, s ehhez halványabban kapcsolódik a problémamegoldási stratégiák fejlesztése. Alapkonceptciónk szerint az első típusú csoport mintegy "belenő" a második típusú foglalkozássorba. Alapvető kérdés a munka során az is, hogy hogy képes, képes-e együtt dolgozni, közös célokat megvalósítani az a "két világ" /hallgatók és elítéltek/, amely között mind iskolázottságukat, mind társadalmi státuszukat illetően meglehetősen nagy a távolság.

A népművelő jelöltek is önként választják ezt a terepet egy félévre gyakorlati helyül. Aki ilyen munkára vállalkozik, rendelkezik egyfajta elképzeléssel a terepről. A munka megkezdése előtt legelső lépésünk az intézet munkatársaival, hogy egyrészt leiratjuk a hallgatókkal a tereppel kapcsolatos elképzeléseiket, majd alapos szakmai tájékoztatás és a munka bemutatása után /videoszalagról történik/ élik meg először börtönlátogatás formájában a bezártságot. Ez az a pont, ahol még kiléphetnek a folyamatból. Aki bentmarad, rendszerint végig is csinálja becsülettel a féléveket. Eddigi munkánk során egyetlen alkalommal fordult elő, hogy a már megkezdett foglalkozássorból lépett ki a hallgató.

Érdekes tapasztalatunk félévről-félévre az írásbeli vélemények összevetése. Mintha csak "átadnák" egymásnak a csoportok a vázlatpontokat, vagy azonos szempontsor szerint készítenék feljegyzéseiket. Ez azért érdekes, mert sohasem kapnak útmutatást az írásbeli elképzelések gondolatmenetéhez. Mégis, három dologgal foglalkozik mindegyikük: hogy mit gondol a börtönről, milyen-

nek képzelet az elítéltek életét, s azt is jelzik, hogy miért választották ezt a terepet.

A börtönt rácsokkal, láncokkal-lakatokkal, marcona fegyveres őrökkel képzelik el, ahol semmiféle szabad mozgástér nincs, minden engedélyhez kötött, s csak ez engedély megadása után lehetséges bármiféle cselekvés. A cellákat üresnek, ridegnek, elviselhetetlennek írja le képzeletünk. Úgy gondolják, hogy az egész intézmény azért szerveződött, hogy büntetésként elviselhetetlen szenvedéssort kényszerítsen az ott tartózkodókra. Elriasztó, s félelmet keltő a kép elképzeléseikben a börtönről. Az intézetről csak könyvés filmélményük van, de nem hiszik el, hogy a körülmények olyanok, amilyenek olvassák, vagy amilyenek a film láttatja velük.

Az elítélteket agyonszabályozott lényekként gondolják el, akikre egyenruhát húznak, kopaszra nyírják, meghatározott mozdulatokra kényszerítik őket /pl. cellán kívül csak hátrakulcsolt kézzel, meghatározott sebességgel közlekedhetnek/. Minden emberi méltóságuktól megfosztottnak írják le őket, egy kicsit talán azt is jelezve, hogy a nyilatkozó hallgatónak mit jelenthet a szabadságmegvonás ténye.

Saját maguk számára a "kiváncsiság", az "izgalmas" érzései fogalmazódnak meg. Külön érdekesnek élik meg, hogy becsukódik ugyan mögöttük hetente a sok ajtó, de 3 óra elteltével valamennyien kijöhetnek az intézetből. A "kiváncsiság" jelenlétét azzal indokolják, hogy erről az eddig jobbára agyonhallgatott világról, csak "feketének" bemutatott emberekről konkrét, hallgatótársaiknál alaposabb ismereteket szerezhetnek.

Az, hogy a három elemű elképzelés közül melyiket hangsúlyozza igazán a hallgató, durván kétféle munkával kapcsolatos beállítódást eredményez.

Egy részüknél az első két elem túlhangsúlyozása mélységes részvétet vált ki. Esetenként olyan mértékben felnagyítva az együttérzést, sajnálatot /abszolút tudomást nem véve arról a tényről, hogy a börtönviszonyok az első szembe-sülésnél jobbnak mutatkoznak, mint amit elkép-

zelnek/, hogy ehhez spontán módon nem kapcsolódik a "bűn" fogalma. Filmeken látott nagy vagányok iránti szimpátiával, Monte Cristós romantikával szemlélik a valóságot. Annyira beleélik magukat a "szerencsétlen", az "üldözött" fogalmakba, hogy igazából jelentéktelenné válik számukra a tény, hogy alapos indok volt arra, hogy egy időre kivonták ezeket az embereket a társadalomból. Egyfajta "szolgálatra" emlékeztető beállítódással végzik munkájukat. Befolyásolásra, kapcsolatépítésre érzelmi alapokon törekszenek, s ezzel rendkívül népszerűek az elítéltek között.

Más részüknél az elképzeléssor harmadik visszatérő eleme a domináns. Ebből az is kiderül, hogy többen akadnak közöttük, akik előítéletesen közelítenek az elítéltekhez, szinte homlokegyenest ellentétes érzésekkel, mint az előző csoportba tartozó hallgatótársaik. Sokszor még az sem merül fel bennük - külön tudatosítás esetén is kételkedve fogadják -, hogy a bűn és bűn között is lehet különbség.

Bármelyik hallgatói irányulttsággal kezdenek is munkához, egy biztos: közömbös egyikük sem marad.

A témasorhoz és feldolgozásmódhoz azonban merőben más alapállásból közelítenek.

Amíg az első típusú hallgatók szívesen vállalnak a programsorban szituációs játékokat, olyan vetélkedőket, ahol az elítéltekkel együtt alkotnak csoportot, ember-ember kapcsolatot feltétlenül igénylő módszereket, a másik típusú hallgatók inkább ismeretnyújtásra, visszajelzés nélkül is kivitelezhető feladatokra készek. Őket alaposan megrettentti az adott elítéltecsoport aktuális értékeiről folyamatosan megtapasztalt információ-sor.

Határozottan bosszantó számukra, hogy az elítéltek érdeklődési köre a mozira, a csavargásra, a könnyű életre, a csak szórakozásra, a mesére, a könnyűzenére korlátozódik.

Döbbenet szembesülnek olyan tapasztalatokkal, amikor pl. empátiás játéksorban az elítélt ilyen nevek sorát választja magának, mint: "hóhér", "mindenki fölött álló", "legjobban öklö-

ző", "császár", "mindenkit megölő", "ítéletvégrehajtó". Semmi lágyág, semmi szerénység, csak kemény, s jobbára agresszív vágyak.

Elfogadhatatlannak érzik, hogy a történet befejezést, konfliktusmegoldást kívánó témakörök-nél ők sokféle megoldást találnak ki, s járnak gondolatban végig; az elítélteknél azonban ezekből egyik sem jön be. A foglalkozásvezetőt határozottan "lebénító" s összességében azonos akció-sorból építkező megoldások születnek. /Sokáig visszatérő beszédtema volt a hallgatók számára az az elítélt, akinek egy nagyon apró ügy miatt, szomszédjával keletkezett konfliktust kellett néma játékkal megoldania. Az elítélt bunkóhoz nyúlt, leütötte a "szomszédot", gödröt ásott, belefektette, rászórta a földet, s megtaposta részletes alapossggal a hantolás helyét. Főleg ez utóbbi mozzanat vált egy féléven át emészthetetlen élményévé a hallgatóknak./

Vannak azért olyan pillanatok is ebben a munkában, amelyek egyformán fogják meg mindkét típusú hallgató-csoportot. Ilyen volt pl. az az alkalom, amikor úti élmények szerepeltek foglalkozási témaként, s egy 8 általánost végzett elítélt olyan tudásanyaggal rendelkezett az adott országgal kapcsolatban, hogy bizony nagyon össze kellett illeszteni az egész hallgatói csoport tudáskészletét ahhoz, hogy nehogy "vesztesként" kerüljünk ki a délutánból.

Vagy egyformán "megfogott" bennünket annak az elítéltnak a gesztusa, aki részletesen kitanított bennünket, hogyan kell ellene, mint zsebtolvaj ellen hatásosan védekezni. Mert ő nagyon szeret bennünket, de ez korántsem lenne akadálya annak, hogy metrón vagy villamoson kizsebeljen, ha találkozunk szabadulása után.

A hallgatók főiskolai társadalomismereti tanulmányai alkalmazásával, némi tanári segítséggel viszonylag jól képesek értékelni az elítélt társadalmi státuszát.

A csoportfoglalkozásokon túli egyéni beszélgetéseken gyűjtött anyag alapján jelentős mértékű szocializációs zavart regisztrálunk. Szinte minden velünk kapcsolatba kerülő elítéltnél tapasztal-

taltuk a teljes életterületre rátelepülő szegénységet; nemcsak a konkrét tárgyi környezet jellemzőjeként, hanem érzelmi-szellemi szegénységként is.

Menetrendszerűen visszaköszönő probléma a párkapcsolati modell fejletlenségét igazoló apa-anya konfliktus a gyermekkorból, az apai agresszió, a nagymértékű érzelmi deficit. S ehhez társul konkrét eseteink nagy számában a bűnöző szubkulturális létforma.

Mindig fölmerül a foglalkozások értékelése során a felelősség kérdése is. Az elítélt mindig magyaráz, örökké hárít. Egyetlen alkalommal találkoztunk olyan esettel, amikor az elítélt hárítás helyett így fogalmazott: "Én illeszkednék a társadalomhoz, de a társadalom hogyan illeszkedik hozzám?"

A második típusú attitűddel dolgozó hallgató elsősorban az elítélt felelősségét hangoztatja, az első típusú pedig a társadalom felelősségét érzi súlyosabbnak. Egy egészséges kompromisszum, a realitást figyelembe vevő látásmód hamarabb elérhető tanári segítséggel az első típusú attitűdnél, mint a másodikhoz tartozó hallgatóknál.

Ez nagyon lényeges kérdéskör, mert szorosan kapcsolódik egy továbbvezető modell kidolgozásához és megvalósításához. Eszerint az intézet parancsnokának, s a nevelési szolgálat vezetőjének segítségével e félévtől az eddigieken túl bővül munkánk:

- önként vállalkozó elítéltek hozzátartozói-val történő kapcsolatfelvétellel és kapcsolattartással,

- büntetésvégrehajtási intézeti helyszínnel /egyelőre az első pontban jelzettek esetében/ családterápiás foglalkozások bevezetésével,

- konkrét, szabadulás előtt álló elítélt munkavállalási készségének menedzselésével, segítségével,

- a szabadulás utáni kapcsolat megtartásával, szorosabbra fonásával, állandó segítő kapcsolat ápolásával.

Ebben a tervben benne van az a reményünk, hogy az elítélt a bűnözésen túl is lát alterna-

tívát /legalább a törekvés szintjén/ maga előtt. Tovább követési szándékunkkal azt kínáljuk számára, hogy nem kell érzelmi kapcsolatát elveszíteni egy már ismert, s eddigi tapasztalata alapján segítséget nyújtani akaró csoporttal. Lehetőseget kínálunk arra, hogy ha kint úgy érzi, hogy nem tud kapaszkodókat találni, hozzánk a segítségkérés szándékával visszatérhet.

Hipotézisünk szerint a szabad életben csoporttagként az hajlandó visszatérni hozzánk, aki valóban önmagán is segíteni akar. Az intézeti munkával ezt a szándékot szeretnénk erősíteni bennük. Ha pedig legalább 2-3 főnél azt is felfedeznénk, illetve elérnénk, hogy "sorstársainak" is hajlandó lenne a megkapaszkodását segíteni, csak addig kellene mellettük állnunk, míg stabil önsegítő csoportként magukra hagyhatók nem lennének.

A Bv-intézeti partnereink folyamatként tekintik és értelmezik az elítéltekkel folytatott munkájukat. Ez korántsem evidencia. Kiemelésre érdemesnek gondolom, mert saját szakmai tapasztalatom mindig azt igazolja vissza, hogy az elítélt különböző dimenzióként létezik a vele foglalkozó számára. Minden hivatalos szerv azzal az oldalával foglalkozik, s csak addig a mértékig, amíg hatáskörébe tartozik. A sok azonos vagy hasonló céllal egymás mellett dolgozó szervezet csak az embert veszíti el, akivel komplex módon kellene törődni. Egyik-másik elítéltnél, még ha felmerül is másfajta szándék, a jelenlegi intézményi mechanizmusok hatására /hangsúlyozom kívülállásomat, az intézmények kívülről történő szemléletét Montagne után szabadon/, mivel nem teheti azt amit akar, azt akarja amit tehet.

Dr. Madácsi Mária

h o z z á s z ó l á s a

Abból a gondolatból indulnék ki, hogy a növekvő társadalmi feszültségek leképződnek az iskolákban. Mégis távol áll tőlem, hogy csupán a pedagógusi munka függvényeként értelmezem a TBZ-t.

A patológiásan működő iskolában amúgy is elég súlyos elégtelenségi érzéssel küzdenek a ma pedagógusai. Az egyéni és társadalmi szocializációs zavarok ugyanis hamarabb elérték az iskolát, mintsem arra felkészültek lettek volna nevelőink. Az egyéni életsorsok deficitje, a családok válsága, a munkanélküliség, a cigánykérdés, az elszegényedés, az alkoholizmus, a drogveszély oka és megoldása viszont elsősorban nem pedagógiai feladat.

Miért fordulhatunk mégis a pedagógiai munka felé, a megelőzés lehetőségeit keresve? Azért, mert a szervezett, intézményes szocializáció domináns színtere az iskola. Másrészt, mert ismert összefüggés van az egyén társadalmi bevalása és az iskolai munkában való részvétele, s elért eredménye között. S ennek egyik deficités megnyilvánulása: összefüggés a bűnözés és az egyén iskolázottsága között.

Esélyt ad az is a megelőzéshez - ha a bonyolult, soktényezős társadalmi jelenséget, a szocializációs zavart - nem is szüntetheti meg, de kapaszkodót, féket jelenthet a pedagógiai és pszichológiai munka.

Mivel? Azzal, ha van az iskolában hatékony, kompetens személy, aki segítő kezet tud nyújtani, értője az emberismeretnek, az emberi konfliktusok megoldásának - egyszóval segíteni tud - ezáltal megakadályozhat, fékezhet egyéni és társadalmi tragédiákat.

A pedagógus a megelőzés munkájából azt vállalhatja fel, hogy az egyént /a fejlődő személyiséget/ felkészíti a váltásra, a környezeti hatásokhoz való alkalmazkodásra. Ez vállalható és